

INSTITUCIONS POLÍTIQUES CATALANES EN VIGÍLIES DE LA SEVA ABOLICIÓ: UNA TASCA HISTORIOGRÀFICA URGENT. LA REEDICIÓ DE LA COMPILACIÓ DE CONSTITUCIONS DE 1588-1589, LA PUBLICACIÓ DELS PROCESSOS DE CORT DE 1585-1705

Núria Sales
Universitat Pompeu Fabra

De la urgència de publicar-los, en parlàvem (en và) fa nou o deu anys ja a Bellaterra i Girona:

*“Hi ha una immensa, imperdonable omissió, per part dels historiadors que fan història catalana cinc, sis-centista... Les lleis d'aleshores, les Constitucions i altres drets de Catalunya, com d'altra banda Privilegis i Costums locals, són totalment ignorats. Si algú els esmenta, és de segona o tercera mà, sense haver-los llegit o, encara, a partir d'un cop d'ull (fins i tot si l'època tractada és el cinc-cents!) a la de 1588-1589, ni a l'important recull de noves constitucions de 1599. Em refereixo, és clar, als historiadors a seques, o “historiadors generalistes”, de facultats de lletres. Però els historiadors del dret –així que sortim del mer dret civil– prou enterrades les tenen també; tinc entès que el doctor Font Rius en prepara una edició. Serà la primera en prop de tres segles, si no comptem com a reedició alguna reproducció fotostàtica d'insignificant tiratge (de la sola i sempiterna compilació de 1704). Voldria donar un parell d'exemples d'errors que es cometem per pura ignorància de les lleis del país. Obrim qualsevol monografia o article sobre tal o tal vila d'aleshores i sovint llegirem que els pobres constituïen el 10% de la població. De vegades, l'autor l'engega, aquest deu per cent rodó, sense posar-se pedres al fetge. Altres cops, té escrúpols, les xifres massa rodones inspiren malifiança. I aleshores dedica llargues disquisicions a preguntar-se si no serien 9,5% o 11,8% els tals pobres, en lloc d'exactament un deu per cent... Tant se val que fossin el nou o el dotze per cent: aquest ordre de xifres sorprèn per la seva freqüència i in-temperatlitat; i contrasta amb les de dietaris coetanis on, en èpoques de penúria greu, veiem la quarta o tercera part de la població local captant per aquests móns! Si l'autor conegués les *Constitucions de Catalunya*, o si hagués mirat les, diguem-ne, actes parlamentàries (o sigui processos de cort) de determinades corts, ràpidament s'hauria adonat (si el deu per cent apareix en relació amb algun fogatge, com sol passar) que el tal deu per cent res no tenia a veure amb la quantitat real i concreta de pobres que pogués haver-hi: era,*

simplement, el límit màxim d'exoneració fiscal per motiu de pobresa a què viles i llocs tenien dret, segons corts i segons constitucions de Catalunya.

Prenguem la noció mateixa de foc a partir de la qual tants càlculs demogràfics "corregits" (generalment, amb criteris perfectament arbitraris) o no, es fan. De la proporció de famílies per foc (4'3, 4'7, 3'2, etc) així atribuïts se'n treuen conseqüències com ara que la família nuclear predominava massivament sobre la família patriarcal estesa, o, encara, que la gent, fa segles, tenia menys criatures de les que creiem. Ara bé, si els historiadors de la demografia, o de la família—s'haguessin llegit constitucions o processos de cort—o tal treball de Pons i Guri sobre corts i fogatges del segle XIV—hauria vist el foc arbitràriament definit de vegades segons els criteris més favorables al fisc: un marit i una muller són amos, l'un d'un mas, l'altre d'un altre mas? Per més que visquin junts i que el segon mas, deshabitat, no constitueixi un foc viu pròpiament dit—, se'ls comptarà de vegades com a focs diferents, com a dos focs. Fills casats continuen vivint amb els pares? Se'ls compta també com a focs diferents, per més que a efectes pràctics, constitueixin un foc únic..."

Altres exemp.es donava, d'errors per raó de la ignorància de les lleis. No pas que *Constitucions de Catalunya* ni altres reculls de lleis reflecteixin sempre la realitat! Així, la mà tallada, imposada en principi al falsificador de safrà: prou figura entre les Constitucions, però, en els segles estudiats no n'he sabut trobar cap aplicació pràctica. (En canvi, diverses Constitucions de Catalunya preveuen tota mena de garanties legals en favor del vassall que pledeja contra el seu senyor, i també del vassall que s'acuínda—que trenca el vincle d'homenatge—, però les represàlies contra els que gosaven fer-ho semblen haver estat el pa nostre de cada dia, a darreries del setze i primers decennis del disset: síndics assassinats, "homes lliures venuts com a esclaus" o encara—si no trobaven comprador—deixats lliures però eixorellats o amb el nas tallat...

Actualment no hauria pas utilitzat les mateixes paraules, ja que s'han produït esplèndides novetats: en primeríssim lloc *El dret públic català* de Víctor Ferró (Eumo, Vic, 1987) i la publicació, el 1988, de les actes del congrés *Les Corts a Catalunya*, com també la d'un cert nombre de costums i ordinacions locals; la publicació també del *Manual Digest* i del *Polítar* setcentistes andorrans (molt més mereixedors del qualificatiu de "primer tractat d'economia política" d'aquestes terres que no pas el pàl·lid i vuitcentista Jaumandreu !); s'han publicat articles d'interès sobre diferents aspectes de determinades corts, i podem titllar d'irritants (per mala lectura de la documentació consultada)) o superficials algunes tesis i tesines que n'aborden d'altres, però no d'ininteressants, ni, menys encara, podem acusar-les d'ignorar Constitucions i Corts. Però el cas és que continua havent-hi algun professor universitari que confón "*Constitucions de Catalunya*" i "*Usatges*", o que sembla creure que aquelles no foren reconegudes per la monarquia ni publicades fins a 1704, o encara, que repeteix el vell error consistent en definir la compilació de 1704 com una reedició de la de 1588-1589.

El cas, sobretot, és que ni han estat reeditades les veres compilacions de Constitucions de Catalunya (les de 1588-1589 i de 1704) ni han estat publicats processos de corts catalanes modernes. I això que no han mancat novetats costosament supèrflues, com ara la publicació de l'anomenada "*Compilació de Constitucions*" de 1494: una pseudo-compilació tan insuficient, tan indigent, que ni tan sols inclou la famosa Sentència de Guadalupe de 1486 (que prou trobem, en canvi, a les compilacions de 1588-1589 i de 1704, amb llista de pagesos condemnats a mort i tot). No busquéssim pas, a l'anomenada compilació de 1494, ni "*lo senyor Rey en Catalunya és obligat a judicar segons dispositio de dret*" (el principi invers a l'absoluta "*No hay otra ley que la voluntad del Rey*") ni "*el Rey ab la Cort està per damunt d'ell tot sol*", principis que trobem en canvi a les compilacions de 1588-1589 i de 1704; principis que fan tota la diferència entre un recull de "*constitucions generals*" d'una terra, i una mera recopilació de Costums, furs, usatges i privilegis o ordinacions locals o comarcals (de Girona, Lleida, Perpinyà, Cervera, Valls d'Aran o d'Andorra, ves-

comtat de Cabrera, Miravet, castellania d'Amposta - o stils de Conflent, etc.). Costums, Usatges, privilegis i ordinacions, aquests darrers, supeditats a les anteriors. Sense constituir cap codi sistemàtic, sense que hi poguem buscar gaire coherència interna, i sense deixar de presentar sorprenents contrastos (entre la trivialitat de la majoria de disposicions, i la grandesa d'un grapat; entre la defensa dels "*drets humans*", com en diriem ara, d'unes, i la real barbàrie d'altres, etc.), les "*Constitucions de Catalunya*" fini-cinc-centistes ho són tot, com a llibre, excepte una mera supervivència medieval: és aleshores justament, a partir de darreries del setze, que corts i constitucions ofereixen més veleitats de "*constitucionalitat*", són més utilitzades i invocades per tots tres braços (de fet, el desig de presència del "*braç reial o popular*" contrastarà soovint amb l'absentisme del "*braç militar*" o nobiliari, i dintre del braç eclesiàstic, com ha subratllat J. L. Palos, la part mesocràtica sinó pròpiament popular –els capítols de canonges– s'afirmarà amb força).

És, en tot cas, al llarg dels segles setze i disset que més es parlarà a Catalunya de "*Constitucions*" jurades o no jurades, respectades o contrafetes. El seu jurament i respecte és imposat a la reina Caterina de Navarra (com a senyora de Castelló de Farfanyà, Balaguer, vescomtat de Castellbò, i valls d' Andorra, etc.) i al no menys poderós duc de Cardona; Lluís XIII promet jurar-les (tot i que en principi el rei de França res no jura), tots els seus virreis, i els de Lluís XIV, ho faran; el duc de Vendôme prou bombardejava Barcelona i Girona, el 1691-1697, però no oblidava –després de presa la ciutat– de jurar-hi "*les constitucions*": la reedició de Constitucions (com recorda Pere Molas) seria una de les reivindicacions dels "*sometents de pagesos*" i "*homes de les muntanyes*" sublevats de 1687-1688.

Particularment urgent resulta, (pel seu contingut com pel seu valor, simbòlic i real, per als coetanis) la reedició de la compilació de 1588-1589: aquesta, no altra és la que va ser objecte de l'ofensiva juradora i reivindicadora màxima: objecte també de les batalles legals de 1620-1704; la compilació vigent (després de la partició ed 1659-1662) a la Catalunya espanyola com a la francesa, i com a tal, registrada encara pel Parlament de Paris en vigílies de la revolució, i ocasionalment invocada (en qüestions de drets d'aigües, posem per cas) en tribunals francesos dels segles dinou-vint.

Res d'editorialment més senzill que una reedició de les compilacions de 1588-1589 i 1704 (i de les constitucions de 1599 i 1706): n'hi ha prou amb fer-ne edicions fotostàtiques, que és ja el que van fer (pel que fa a les de 1704) el Col·legi d'Advocats de Barcelona i l'Editorial Base, si bé amb tiratges tan reduïts que resulten gairebé tan difícil de trobar, en llibreria antiqüària, com l'edició setcentista. No podem dir el mateix –extrema facilitat i preu relativament modest– de la necessària publicació dels inèdits processos de cort de 1585-1706, però no es tracta tampoc gens ni mica, d'una tasca fora de l'abast de les institucions pròpies. Aquestes corts "*modernes*", pel què podem jutjar a partir dels registres conservats, ben poc tenen a veure amb les medievals (medievals que, d'altra banda, han estat aquestes sí– objectes de publicació)-, rituals, formulismes i conservat tripartisme a part: els "*feudals*" segueixen predominant-hi de manera aclaparadora (tres-cents a cincents militars convocats; tres o quatre dotzenes de prelats –representant altres tantes mitres, capítols i monestirs, senyors de vassalls tots– i amb prou feines tres o quatre dotzenes de "*ciutadans*" i d'"*homens de viles*" del "*braç reial o popular*", en el ben entès que part de les ciutats i ciutadans eren també senyors de vassalls). Però la presència i pressió d'aquests darrers és constant, la voluntat de participar, de les ciutats i viles no convocades, també. Braç militar i eclesiàstic, prou podien imposar contra la voluntat d'aquests el manteniment de mesures profundament impopulars (que la Nova Planta mantindrà) com el dret del senyor a "*delmar en garba*", a "*dècimes de tots fruits*" (és a dir, inclosos aquells que tradicionalment no delmaven) o a prendre el mas i terres de l'emfiteuta absent més de tres mesos (abans de 1486, el termini legal era d'un any, però la famosa "*Sentència de Guadalupe*" el reduí dràsticament). Però les protestes de Cotlliure, Lleida, Figueres, Perpinyà i altres membres del Braç Reial queden consignades (i, ocasionalment, publicades com a les Constitucions de

1599 i a la compilació de 1704) i eviten que la impopular disposició prengui pròpiament la forma jurídica d'una "constitució"; per adoptar la secundària i temporal d'un "capítol de cort". Braç militar i braç eclesiàstic (com també, dins del Braç Reial, certes ciutats privilegiades, com Barcelona i Girona) prou poden frenar tota participació no ja popular sino mesocràtica, imposar que no passin de trenta, les viles convocades, dictar peremptoris "exiunt foras" quan Mataró, Sabadell, Terrassa o Cambrils intenten infiltrar-se. Juristes com Lluís de Peguera prou pretenen que cap "lloc de barons" com tampoc cap "universitat rústiga" (municipi on només visquin pagesos, menestrals i jornalers) no ha de ser admesa a cap cort: si enlloc de limitar-nos a repetir allò que sobre "Practica y stil de celebrar corts" diuen Peguera i els que el segueixen, miréssim els processos familiars del Braç reial o l'eclesiàstic de 1585 o de 1599, de 1701 o de 1705, ¿què hi veiem?. Veiem la vall d'Àneu, les d'Andorra (ni convocades ni convocables, com a baronials que eren) que hi envien llargues representacions. Veiem també una altra mena d'entitats -ni senyors de vassalls laics o eclesiàstics, ni ciutadans de ciutats reials, ni "homens" de viles reials o rústiques" en tant que síndics de les tals viles- prou representades: cofraries de llibreters que el 1705-1706 presenten llargs memorials anti-monopolístics, basats en la "constitució de libero comerç", contra el privilegi del rei-arxiduc en favor dels Figueró; cofraries de pescadors que presenten llargs i minuciosos memorials plens d'arguments ecològics contra la pesca en gànguil. I també cofraries d'altres oficis, presentades les unes per algun síndic del braç reial, les altres, per algún cabíscol, de manera que no és sempre el "braç reial" qui defensa els interessos de gent del mateix braç. El caràcter rígidament tripartit, triestamental, de les corts catalanes dels segles XVI-XVIII presenta altres fissures: un cert grau ocasional de "vot per caps" en lloc de "vot per braços", ja subratllat en memorials de Fontanella-Berart-Amigant els anys 1620, o més ben dit, una combinació de tots dos criteris (un mer "vot per caps", donat el predomini numèric absolut dels senyors de vassalls, hauria significat una victòria més aclaparadora d'aquests encara que un pur "vot per braços", i més tenint en compte que Barcelona -cinc síndics, i presidenta nata del braç reial- ho era també, i solia votar igual, en matèries socialment conflictives, que els braços militar i eclesiàstic). I, sobretot, a les dues darreres corts catalanes (1701 i 1705-1706), la demanda de Mataró a altres viles, que a la Diputació del General hi hagi representació d'"homens de viles", de "pagesos y mercaders", que no siguin concedits més privilegis de noblesa ni de ciutadania honrada ni burgesia "perquè dins breus anys casi tots podrian venir a ser burgesos y aixi no voler treballar ni fer officis mecanics":

I hi ha, aleshores, institucions amb aspiracions -i incipients realitats- prou diferents a les medievals (o a les definides per Peguera) com les corts, i hi ha institucions noves. Si la "Diputació del General" creix en (relatiu) poder en espaiar-se, enormement, les corts, aquestes noves institucions apareixen, oficiosament, creixen i prenen en part el lloc de la Diputació del General, en perdre aquesta quasi-absolutament tot simulacre de poder, després de la guerra de separació de 1640-1659. Les noves institucions en qüestió són els "Tres Comuns" i un "Braç Militar" que coexistirà a redòs de l'homònim i tradicional: l'antic "Braç Militar" és l'orde nobiliari, amb representació en corts i diputació, presidit pel duc de Cardona. El nou "Braç Militar" comparteix alguns membres amb el vell, no inclou noblesa absentista (a diferència del vell), no té cap "President" sino un "Protector" que no és mai el duc de Cardona, i és de fet una mena d'"assemblea de notables" interestatal que inclou ciutadans honrats i s'acull a l'hospitalitat del capítol barceloní. El "braç militar" tradicional (i l'existència del qual continua, tant en corts i al si de la Diputació com fora d'elles) representava un sol dels tres braços de la societat trinitàriament definida i trinitàriament dividida tant a corts com a la Diputació; el nou i co-existent "braç militar", oficios i permanent allhora, tot i els seus orígens lligats a la Cofraria de Sant Jordi, tot i el predomini que potser la noblesa de la terra li seguí exercint, reuneix membres de tots tres braços. Se'm dirà, ¿perquè adopta el mateix nom enlloc de prendre'n un altre? Probablement, l'ho-

monímia és volguda a fi de mantenir l'ambigüitat, el simulacre de no-innovació. A la noblesa, no li calia autorització virreinal cada cop que es reunia (com tampoc als canonges) a diferència de res que de lluny o d'a prop s'assemblés a una "*Junta de braços*" interestamental. Pel que fa als "*Tres Comuns*" (que prendrien partit pel rei-arxiduc i dirigien la política interior del país durant llargs períodes de la Guerra de Successió abans de ser abolits arran del triomf de Felip V, el 1714), són una conseqüència de la creació d'aquest "*Braç Militar*" distint de l'antic. A una primera època de "*conferències*" --a cada crisi greu--, de dos, tres o quatre dels "*Comuns*" residents a Barcelona seguirà l'estabilització els darrers decennis del sis-cents, entorn a un organisme pràcticament permanent (el Virrei Velasco el prohibiria el 1705, i el rei arxiduc el reconeixeria de nou) que reunia representants de la Diputació, del consell barceloní del nou Braç militar: trobem innumerables mostres d'actuació dels "*Tres Comuns*" als darrers volums del Manual de Novells Ardits (p. e. vol. XXVII, pp. 20 i ss., 45, 60-67, 70, 71, 94 i ss., 105, 161, 171, i ss.). I el filipista marquès de Gironella, en un memorial de 1706 on contínuament insisteix en la necessitat de "*poner todos sus dominios (de Felip V) abjo una misma ley, de axaltar la autoridad de la verdadera nobleza cercenando la demasiada de la plebe*" ("*plebe*" omnipresent en tota junta del Consell de Cent, ell mateix compost en gran part de "*menestrales y artistas y gente común*") i convocat a so de campana "*cuyo eco commueve todo el Pueblo*") defineix els Tres Comuns com "*una Junta aún más perniciosa y maliciosa* (que el Consell de Cent, que les vuitenes i vintiquatrenes de la Ciutat, que la Diputació del General i que el Braç Militar) *y se componía de quatro hombres principales de cada Comun, quatro de la ciudad, quatro de la Deputación y quatro del brazo militar*" *y estos eran plenipotenciarios de los Tres Comunes...*" i eren "*triplealianza ... y oráculo de toda la nación catalana*". "*Braç Militar*" nou i "*tres Comuns*", ens havien passat per alt, fins ara, als que hem estudiat aquelles guerres i període (confosos, l'un amb el seu homònim i tapadora; l'altre, amb simples reunions d'altres comuns) i esperem, doncs, el seu historiador.